НАРЦИСИЧНІ ПРОЯВИ ТА СЕПАРАЦІЙНА ТРИВОГА

NARCISSISTIC MANIFESTATIONS AND SEPARATION ANXIETY

У статті розглянуто зв'язок між рівнем сепараційної тривоги та рівнем нарцисичних проявів. Розглянуто нарцисичні прояви у їх зв'язку з типом прихильності. Розглянуто теорію прихильності Дж. Боулбі, проаналізовано типи прихильності та вплив типу прихильності на якість соціальних відносин. Аналіз сучасних психоаналітичних теорій дає розуміння впливу та ролі ранніх емоційних переживань, які стають базовими для особистості під час побудови дорослих стосунків. Проаналізовано динаміку та специфіку розвитку типу прихильності у стосунках матері та дитини та подальшу закономірність формування важливих відносин у дорослому віці. У статті проаналізовано теоретичні погляди на теорію прихильності, її розвиток у сучасній психологічній науці. Розглянуто феномен сепараційної тривоги як діагностичний критерій порушень соціальної адаптації, проаналізовано зв'язок між рівнем тривоги та порушеннями прихильності. Досліджено прояви нарцисизму та рівень показників нарцисичної особистості за допомогою NPI-40. Рівень сепараційної тривоги досліджено за допомогою адаптованого тесту ASA 27. В дослідженні взяли участь 26 студентів психологічного факультету, середній вік становив 20 років. Метою дослідження є аналіз зв'язку рівня нарцисичних проявів та рівня сепараційної тривоги. Автор розглядає сепараційну тривогу як один з критеріїв, що репрезентує тип прихильності, високий рівень сепараційної тривоги притаманний тривожному, дезорганізованому та уникаючому типу прихильності. Автор досліджує зв'язок між нарцисичними проявами та сепараційною тривогою. Існує кореляція між показниками як загального рівня нарцисичних проявів, так і за окремими шкалами за високого та низького рівнів тривоги. Отримані результати можуть бути застосовані в практичній роботі як додаткові мішені психотерапевтичного впливу в психотерапії тривожних розладів.

Ключові слова: нарцисизм, емоційна зрілість, типи прихильності, сепараційна тривога, теорія прихильності.

The article considers the relationship between the level of separation anxiety and the level of narcissistic manifestations. Narcissistic manifestations in relation to the type of attachment are considered. The theory of attachment of John Bowlby is considered, the types of attachment and the influence of the type of attachment on the quality of social relations are analyzed. Analysis of modern psychoanalytic theories provides an understanding of the impact and role of early emotional experiences that become basic for the individual in building adult relationships. The dynamics and specifics of the development of the type of attachment in the mother-child relationship and the further regularity of the formation of important relationships in adulthood are analyzed. The article analyzes the theoretical views on the theory of attachment, its development in modern psychological science.

The phenomenon of separation anxiety as a diagnostic criterion of violations of social adaptation is considered, and the connection between the level of anxiety and attachment disorders is analyzed. The author studied the manifestations of narcissism and the level of narcissistic personality indicators using NPI-40. The level of separation anxiety investigated by test adapted ASA 27. In study involved 26 students of psychological faculty, with average age 20 years.

The purpose of the study is to analyze the relationship between the level of narcissistic manifestations and the level of separation anxiety. The author considers separation anxiety as one of the criteria that represent the type of attachment, a high level of separation anxiety is inherent in the anxious, disorganized and avoidant type of attachment. The author explores the relationship between narcissistic manifestations and separation anxiety. There is a correlation between indicators of both the general level of narcissistic manifestations and on individual scales at high and low levels of anxiety.

The obtained results can be applied in practice as additional targets of psychotherapeutic influence in psychotherapy of anxiety disorders.

Key words: narcissism, emotional maturity, types of attachment, separation anxiety, attachment theory.

УДК 159.942-057.875:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.22.9>

Васильєва Г.В.
к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Сучасні погляди на розуміння особистості та її типології включають особливості типу прихильності як такі характеристики особистості, що є базовими в можливості побудови стосунків. Тип прихильності ми розуміємо як особливості ранніх стосунків дитини з материнською фігурою. Психоаналітичні теорії ранніх об'єктних стосунків розуміють психіку як проекцію зовнішніх стосунків в ранньому віці. Об'єктами є люди, з якими дитина формує відносини, і на основі цих відносин дитина створює «внутрішні об'єкти», що є психічною репрезентацією зовнішніх. Такий погляд дає розуміння та прикладні аспекти використання теорії типів прихильності в психологічній практиці, тобто від

типу прихильності в ранньому віці буде залежати тип стосунків, які здатна встановлювати людина в дорослому житті. Виділяють такі 4 типи прихильності, як нормальна, тривожна, дезорганізована та прихильність уникнення. Стосунки з материнською фігурою, які характеризуються як стабільні, надійні та емоційні, є підґрунтям для формування у дитини почуття довіри до світу, безпеки та відчуття власної цінності. Якщо стосунки були нестабільні, мати мала власні емоційні проблеми, що проявлялось у непослідовності, то це впливає на відчуття у дитини небезпеки та неможливості звернутися до «надійного об'єкта» для захисту. Таким чином, саме особливості зв'язку між мамою та дитиною є фундаментом сто-

сунків зі світом та відчуття власної безпеки й позитивного самовідношення. Прихильність формується в дуже ранньому віці, на першому віці життя, отже, є базовою основою для формування особистості. Згідно з результатами досліджень, надійний тип прихильності притаманний певній частині популяції, отже, ми маємо ті чи інші порушення типу прихильності, які безпосередньо впливають на особистісні якості та порушення розвитку. Одним із поширених типів особистості є нарцисична структура особистості як у нормальному варіанті, так і в патологічному. Поширеність нарцисичних проявів у популяції є досить високою, що пов'язано як із психосоціальними, так і з економічними факторами. Такі ціннісні орієнтації, як успішність, конкретність, потреба у визнанні, досягненнях, є складовою частиною нарцисичної особистості. Емоційною складовою частиною є емоційна компетентність, розуміння власної ідентичності, залежність самовідношення та Я-концепції від зовнішніх підкріплень, концепція «заслужувати любов». Саме емоційні властивості нарцисичної особистості, на наш погляд, пов'язані з феноменом типу прихильності та формується в довербальний період саме на моделі стосунків з материнською фігурою.

Постановка завдання. Метою статі є дослідження нарцисичних проявів та сепаративної тривоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з теорією прихильності Дж. Буолбі, існує вплив ранньої розлуки з материнською фігурою на порушення розвитку в дорослому віці. Для дитини прихильність пов'язана з безпекою та виживанням [1; 9]. М. Ейнворт провела серію досліджень проявів прихильності матері та дитини, результатами яких є встановлений зв'язок між патернами взаємодії в діадах «матір – дитина» та «дитина – незнайома людина». Ці дослідження дали змогу описати якість зв'язку матері та дитини та виділити типи прихильності. Сучасні дослідження показали, що основою нейродинамічної чутливості матері в стосунках з дитиною виступає активація «дзеркальних нейронів». Їх функція полягає у забезпеченні здатності до емпатії, співчуття та можливості зрозуміти почуття іншої людини [10]. Різні типи прихильності формуються залежності від якості опіки. Матері, які характеризуються високою чутливістю, забезпечують надійний тип прихильності, що пов'язано з підтримкою та взаємозалежністю. Згідно з дослідженнями американських учених, характеристики прихильності мають зв'язок з різними властивостями особистості. Прояв надійного типу прихильності позитивно корелює з позитивним самоставленням, занепокоєнням щодо

відносин прихильності позитивно пов'язано з нейротизмом, а уникнення близьких стосунків корелює з доброзичливістю [7; 8].

Обидві змінні негативно взаємопов'язані з екстраверсією, сумлінністю та відкритістю новому досвіду [8]. У дослідженнях був визначений зворотний зв'язок переживання самотності і депресії з надійністю прихильності [7]. Рівень переживання самотності у представників надійного і відстороненого стилів прихильності, що характеризуються низькою тривожністю щодо близьких відносин, нижче порівняно із залежним та уникаючим типами. В іншому дослідженні виявлено кореляційний зв'язок між тривожністю щодо соціальної взаємодії з униканням, яке проявляється в побоюванні прихильності [7]. Надійність прихильності позитивно корелює із задоволеністю життям [7] та взаємозалежністю [7]. У дослідженні, проведеному за участю корейських та американських студентів, встановлено негативний кореляційний зв'язок уникнення відносин прихильності і занепокоєння щодо відносин прихильності із задоволеністю поточними близькими відносинами [7]. У дорослих емпіричним шляхом були виявлені стилі прихильності, подібні з виділеними у немовлят надійним, тривожно-амбівалентним та уникаючим стилями [7]. Згодом дослідники дійшли висновку, що конструкт прихильності більш коректно розглядати у вигляді двофакторної моделі, де стилі прихильності утворюються поєднанням ступеня занепокоєння щодо відносин прихильності й ступеня уникнення відносин прихильності [7]. Велика кількість досліджень [7; 8] показала, що якість прихильності до матері в ранньому віці багато в чому визначає особливості розвитку особистості на подальших етапах онтогенезу. Встановлено, що досвід ранніх відносин з об'єктом прихильності впливає як на фізичний, так і на емоційний розвиток людини, на її самооцінку, соціальну адаптацію та відносини з власними дітьми та партнерами. Також існують дослідження, які виявляють досвід транслювання моделей прихильності протягом поколінь, що дає можливість установити вплив фактору прихильності на накопичення емоційних порушень, які спостерігаються в окремих сім'ях та є предметом дослідження в моделі триангуляції та сімейних систем [4]. Прихильність є фундаментальним поняттям, що використовується в дослідженнях міжособистісних відносин щодо збереження здоров'я. Проблема передачі патології в ряді поколінь вивчає Є.Г. Ейдемиллер у дослідженні трьох поколінь сімей із хворою на невроз дитиною. На підставі цього дослідження розроблено оригінальну концепцію сімейного успадкування, що патологізує дитину [4]. Концепція передбачає формування, фіксацію і передачу патернів

емоційно-поведінкового реагування від представників покоління прабабків до представників наступних поколінь у дисфункціональних сім'ях. Незважаючи на участь у дослідженні представників трьох поколінь з дисфункціональних родин (наявність хворого межовими психічними розладами), основні результати стосуються порівняння досліджуваних характеристик у представників різних поколінь, включаючи порівняння з контрольною групою [4].

Ми розглядаємо особистість із нарцисичними проявами як таку, що мала в анамнезі порушення емоційного зв'язку в ранньому віці у формі порушень прихильності та певний дефіцит у розвитку позитивного самовідношення і Я-концепції.

Термін «сепараційна тривога» («тривога відділення») традиційно вживається в контексті опису дитячо-батьківських відносин. Однак низка зарубіжних досліджень ставить питання про наявність особливого виду тривоги, такого, що феноменологічно схожий на дитячу тривогу відділення. У зв'язку з цими дослідженнями існує інтерес до конкретизації феноменологічної картини психологічної сепарації та виміру симптомів дорослої форми сепараційної тривоги. Якість життя, суб'єктивне відчуття благополуччя безпосередньо залежать від рівня соціальної адаптації особистості. Для набуття психічної зрілості молодій людині належить справлятися із завданнями, які ставить перед нею світ, але вже без допомоги батьків. Не всі дорослі долають емоційну залежність, і багато людей, вже будучи дорослими, зберігають зі своїми батьками дуже близькі відносини з проявами емоційної і функціональної залежності. У процесі дорослішання людина рідко може усвідомити страх сепарації від батьківської сім'ї, частіше відчуючи безліч тривожних побоювань, локалізованих навколо теми відділення. Подібні процеси, розпочавшись у юності, можуть загострюватися в різні вікові періоди та ускладнювати соціальну адаптацію особистості. Мюррей Боуен стверджував, що успішність процесу сепарації визначається здатністю людини диференціювати емоційні та інтелектуальні психічні процеси; залишаючись у відносинах зі своїми близькими, вміти бути окремою особистістю, здатною заражатися сімейною тривогою [3]. Маргарет Малер називала сепарацію психічним народженням, яке настає слідом за сутінковим станом симбіотичної єдності з матір'ю і є обов'язковою умовою для розвитку дитини. Крім того, автор вважає, що процес психологічної сепарації, що супроводжується прагненням до індивідуалізації і страхом втрати об'єкта, як і будь-яка інтерпсихічна подія, ніколи не завершується повністю, а в ослабленій формі відтворюється на кожній новій стадії життя [3].

У зрілому віці симптоми сепараційної тривоги можуть проявлятися вираженим занепокоєнням як щодо розлуки (реальної чи уявної), так і щодо надмірної близькості в міжособистісних стосунках з подружжям, дітьми або батьками. Такі дорослі відчують фруструючі обмеження, викликані необхідністю підтримки специфічного виду відносин (надблизкості або емоційного розриву) з ключовими фігурами прихильності, що може ускладнювати соціальну адаптацію особистості та впливати на задоволеність міжособистісними відносинами з об'єктами вторинних уподобань [3]. Найчастіше дослідники стверджують, що сепараційна тривога виникає в ранні роки життя, припускаючи існування наступності між дитячою і дорослою формами сепараційної тривоги [3]. Більшість методик, які використовуються для оцінювання рівня сепараційної тривоги, спрямовані на діагностику симптомів у дитячому віці. Вони базуються на оцінці ступеня виразності сепараційної тривоги у дітей і матерів та встановленні кореляції між рівнем тривоги у дітей і рівнем тривоги у батьків. Інших кореляцій сепараційного розладу з видами тривожних розладів у батьків не було виявлено. Автори досліджень сепараційної тривоги у дорослих визначають, що вона виникає в дитячому та молодому віці та посилюється в дорослому віці, що значно погіршує соціальну адаптацію та якість життя.

Нами було досліджено 28 студентів психологічного факультету, середній вік становив 20 років, переважно жінки. Задля дослідження рівня нарцисичних проявів та окремих складових частин нарцисизму ми застосували шкалу NPI 40. Ця методика дає можливість оцінити 7 окремих складових частин нарцисизму та загальний рівень нарцисичного прояву. Методика застосовується для визначення рис нарцисичного типу, а не патологічного нарцисизму. Результати корелюють та співвідносяться з діагностичними критеріями DSM 4, а також відображають нарцисичні прояви, а не нарцисичний розлад особистості. Для оцінювання рівня сепараційної тривоги було використано шалу ASA-27 в адаптації А.А. Дитюк. Ця методика застосовується для оцінювання рівня сепараційної тривоги у дорослих. Нами було висунуто припущення, що рівень сепараційної тривоги буде різним за різних рівнів нарцисичних проявів. Результати дослідження рівня нарцисизму представлено в табл. 1.

Шкали, що входять до складу NPI 40:

- 1) авторитет;
- 2) самодостатність;
- 3) перевага;
- 4) демонстративність;
- 5) використання людей;
- 6) марнославство;
- 7) обраність.

Середні показники шкал NPI 40 за різних рівнів сепараційної тривоги

Рівень тривоги (шкала NPI 40)	Загальний рівень нарцисичних проявів	1	2	3	4	5	6	7
Високий рівень сепараційної тривоги	19,75	4,25	3,25	2	3	2,5	3,5	1,5
Низький рівень сепараційної тривоги	15,2	3,8	1,8	2,2	2,6	1,2	2,2	1,2

Рис. 1. Рівень сепараційної тривоги та рівень нарцисичних проявів

Таким чином, результати дослідження виявляють різні рівні нарцисичних проявів залежно від рівня сепараційної тривоги. Аналіз за окремими шкалами визначає найбільш істотні розбіжності за шкалами самодостатності, авторитету, використання людей та марнославства. В групі з високим рівнем сепараційної тривоги показниками, що свідчать про підвищену переконаність у своїй самодостатності, є незалежність від людей під час досягнення результату, компетентність, відповідальність за прийняття рішень, впевненість у правильності своїх вчинків, вміння жити згідно зі своїми бажаннями, здатність стати великою людиною. За шкалою авторитету також у групі з високим рівнем тривоги підвищені показники, що свідчить про схильність людини до лідерства, її бажання обіймати керівні посади, впевненість у своїх лідерських здібностях, необхідність успіху, авторитету, влади, ступінь впевненості в собі. Порівняно з групою з низьким рівнем сепараційної тривоги також більш високі показники за шкалою використання людей, що інтерпретується як здатність маніпулювати свідомістю оточуючих, уникати відповідальності за вчинки, розуміти людей, переконувати в чому-небудь, наявність ораторської майстерності. Підвищення за шкалою марнославства визначається любов'ю до самозамилування і схильністю демонструвати своє тіло.

Отримані результати дають можливість нам розглянути нарцисичні прояви як травму розвитку, яка характеризувалася певними

порушеннями прихильності в дитячому віці та посиленням рівня сепараційної тривоги. Порушення прихильності за типом унікаючої та дезорганізованої є тими факторами, які лежать в основі переживань тривоги та ненадійності світу, під впливом яких формується нарцисичний радикал особистості.

Рис. 1 ілюструє зв'язок рівня сепараційної тривоги та загальних нарцисичних проявів. Таким чином, отримані результати свідчать про певний дефіцит навичок самопідтримки та позитивного ставлення до себе, позитивної Я-концепції. Згідно з багатьма дослідженнями, ці властивості характеризують нарцисичну особистість або особистість з проявами нарцисизму. Описані характеристики пов'язані з травмами розвитку, які можуть бути наслідками порушення типу прихильності в дитячому віці та корелюють із підвищеним рівнем сепараційної тривоги. Теорія прихильності є загальною теорією соціального та емоційного розвитку, а також однією з найбільш успішних комплексних психологічних концепцій.

Висновки з проведеного дослідження.

Отримані результати виявляють зв'язок рівня нарцисичних проявів та рівня сепараційної тривоги. Аналіз за окремими шкалами визначає найбільш істотні розбіжності за шкалою самодостатності та марнославства, а також за шкалою авторитету. Такий зв'язок дає нам змогу розглянути нарцисичну особистість як певну структуру з особливостями розвитку емоційної сфери, такими як емоційна незрі-

лість, алекситимія та перевага примітивних захисних механізмів. Також характерними рисами виступають порушення ідентичності, недиференційована Я-концепція. Такі властивості нарцисичного радикалу пов'язані з дефіцитарністю розуміння себе, власних почуттів та здатності на їх основі будувати емоційні стосунки [2]. Дослідження батьківсько-дитячих стосунків в контексті розуміння теорії прихильності дає змогу вирішувати широке коло питань порушень розвитку як у дитячому, так і в дорослому віці, а також прикладні аспекти розуміння травм розвитку та їх впливу на поведінку та порушення адаптації. Розуміння нарцисичної особистості як продукту травми розвитку та встановлення зв'язку з рівнем нарцисичних проявів та рівнем сепараційної тривоги дають можливість прогнозувати рівень та якість соціальної адаптації, а також розширюють наші психотерапевтичні стратегії під час роботи як з проблемами сепараційної тривоги, так і з нарцисичною проблематикою клієнта.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авдеева Н.Н. Теория привязанности: современные исследования и перспективы. *Современная зарубежная психология*. 2017. Т. 6. № 2. С. 7–14.
2. Васильева Г.В. Прояви алекситимії в структурі нарцисичної особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-1.22>.
3. Дитюк А.А. Адаптация теста сепарационной тревоги взрослых ASA-27 (Adult Separation Anxiety Questionnaire) на российской выборке. *Психологические исследования*. 2016. № 9 (46). С. 6. URL: <http://psystudy.ru>.
4. Задорова Ю.А., Куфтяк Е.В. Трансляция паттернов привязанности в поколениях семьи. *Медицинская психология в России*. 2017. Т. 9. № 2 (43).
5. Король Л.В. Причины формирования нарцисичной личности. *Молодой ученый*. 2017. № 3. С. 263–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_63.
6. Малейчук Г.И., Олиферович Н.И. Особенности терапевтической работы с нарцисической травмой. *Журнал практической психологии и психоанализа*. 2009. № 3. URL: <http://psyjournal.ru/articles/osobennosti-terapevticheskoy-raboty-s-narcissicheskoy-travмой>.
7. Сабельникова Н.В., Каширский Д.В. Опросник привязанности к близким людям. *Психологический журнал*. 2015. Т. 36. № 4. С. 84–97.
8. Allen J.P., Porter M., MacFarland C., McElhane K.B., Marsh P. The relation of attachment security to adolescents' paternal and peer relationships, depression, and externalizing behavior. *Child Development*. 2007. V. 78. P. 1222–1239.
9. Lysenkova I.P. Correction-Developing Environment as a Means of Emotional Development of Children with Cognitive Impairment. *The Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2018. № 20. Vol. 2. P. 67–69.
10. Rizzolatti G., Craighero L., Fadiga L. The mirror system in humans. *Mirror neurons and the evolution of brain and language* / eds. M. Stamneov, V. Gallese. Amsterdam : John Benjamins, 2004. P. 37–59.